

БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті окреслено поняття «порівняння» як мовної одиниці в українській та англійській мовах, визначено структуру безсполучникової порівняльної конструкції. На матеріалі прозових творів Є. Гуцала та Д. Г. Лоуренса охарактеризовано основні структурно-синтаксичні та функціонально-семантичні типи порівнянь. Виокремлено спільні та відмінні риси таких утворень в українській та англійській мовах.

Ключові слова: порівняння, безсполучникова порівняльна конструкція, об'єкт порівняння, суб'єкт порівняння, основа порівняння.

Порівняння є висхідною формою для породження будь-яких висловлювань, що утворюють систему образних засобів. Порівняння втілюється двома способами – шляхом вказівки на явища подібності із залученням суто лексичних засобів, або ж шляхом використання певних синтаксичних одиниць. У мовознавчій теоретичній літературі під порівнянням розуміють засіб, що реалізує акт мислення і встановлює ознаки предметів та явищ шляхом зіставлення їх з предметами та явищами, які є загальновідомими для носіїв таких ознак. Тому цілком слушним є твердження І. К. Кучеренка про те, що у мові порівняння – не значення, а спосіб його вираження [3, с. 38]. Відповідно, про порівняльні конструкції можна вести мову лише умовно, маючи на увазі конструкції зі значенням, яке виражається через посередництво порівняння.

Прагнення виробити систему понять, співвідносних із мовним порівнянням, зумовило появу ряду досліджень, які присвячені визначенню місця та функцій порівняльних конструкцій у системі мовних одиниць. У вітчизняному мовознавстві такі студії будуються на матеріалі різних мов: української (праці О. І. Марчук, В. Г. Мараховської, А. М. Найди, С. М. Рошко, Н. П. Шаповалової), російської (дослідження Л. І. М'яснянкіної), англійської (роботи Т. С. Толчєєвої, О. Й. Філіпчик, І. В. Шенько) тощо.

Порівняння розглядається як мовна модель, структуру якої традиційно становить поєднання трьох компонентів: суб'єкта порівняння – предмета чи явища, ознаки якого ми пізнаємо, розкриваємо за допомогою іншого; об'єкта порівняння – предмета чи явища, що має яскраво виражені і відомі нам ознаки; основи порівняння – ознаки в широкому розумінні цього терміна, яка лежить в основі порівняння і яка може бути й не вербалізована в окремих структурних типах порівняльних конструкцій, але при цьому

зрозуміла з контексту. Так, на думку окремих лінгвістів, можна виокремити ще один складник – показник порівняльних відношень – засіб мовного оформлення порівняльної семантики [4, с. 4].

Мета цієї статті – визначити спільні та відмінні структурно-синтаксичні та функціонально-семантичні риси безсполучникових порівнянь в українській та англійській мовах. Джерелами ілюстративного матеріалу для дослідження послуговували прозові твори Євгена Гуцала та Девіда Герберта Лоуренса. Зазначені автори є майстрами короткого жанру; поетичність, романтична піднесеність, ліризм, народно-пісенна простота характеризує мовну палітру їхньої психологічної прози. Мова художніх текстів Є. Гуцала та Д. Г. Лоуренса насичена метафорами, епітетами, різноманітними синтаксичними конструкціями, але одним з найпродуктивніших художніх засобів є безсполучникові порівняльні конструкції.

Термін «порівняльна конструкція» значно обмежує розуміння порівняння як явища. Наприклад, згідно зі змістом цього поняття, в українській мові не вважаються порівняннями вищій, найвищій ступені порівняння прикметників та прислівників, порівняння-прикладки, які, однак, теж входять у систему структурних засобів вираження порівняння. У межах речення до безсполучникових конструкцій української мови традиційно зараховують Орудний порівняльний відмінок іменників; прислівникову форму з префіксом *по-*; слова у поєднанні з дієслівними зв'язками. В англійській мові безсполучниковими компаративемами вважаються конструкції типу *noun + like*, які активують концепт порівняння за допомогою значення суфікса *-like* – подібний, такий як, схожий на.

У малій прозі Є. Гуцала відзначено всі різновиди безсполучникових компаративем української мови. Найчастіше зустрічаються звороти, в яких об'єкт порівняння виражений іменником в О. в. однини чи множини. За характером семантико-синтаксичного взаємозв'язку між суб'єктом, об'єктом та основою порівняння в межах цієї групи можна виділити такі різновиди:

1. Порівняльні конструкції, в яких суб'єкт і об'єкт є назвами неістот, а основою порівняння є дії, тотожні для суб'єкта і об'єкта. Об'єкт порівняння може вказувати на:

а) конкретні поняття: флоролексеми (*Повітря, що струмувало в машині, дурманило різнотрав'ям байраків і ярів, лугів і лісів, тривожило полином, чебрецем, материнкою* [1, с. 24]; *Польовою березкою світилися її вицвілі до крейдяної білизни розплющені очі* [1, с. 50]); явища природи (*Жало коси відалось у траву, що лягала у покіс, жало сплакувало в'юнистою блискавкою* [1, с. 45]; *Наче морозними зашпорирами шпигнуло в голову, й кров у скронях зашаруділа сухим падолистом* [1, с. 197]); назву матеріалу (*Й знову спалахнув німб довкола її голови й розмаяні волоконця волосся заяскравіли сріблом* [1, с. 58]; *Говорячи, (свекруха) розтягувала мало не до вух довгі губи, і відкривались челюсті плоских, мов гарбузове насіння, зубів, із-поміж яких –*

сторчма один на другому, якраз іспереду – жовтіло **золотом** два вставних [1, с. 64]); інше (...Бойовий ...Червоної Зірки... – В старого Балаби мишачими **хвостиками** ворухились очі в кублах зморщок [1, с. 43]; На її молодому гіллі зеленими продовгуватими **ліхтариками** звисали дрібненькі великі плоди, які на осінь мали вирости і налятись воском дозрілості [1, с. 75]);

б) абстрактні поняття. Це переважно лексеми, які позначають назви або основних почуттів людини, або її психічного стану (І знову мати була весела, щаслива, і голос її бринів отією **добротою**, якою було пронизане того для все, що вона казала, робила чи думала [1, с. 75]; Вуста її – дві притихлі, корінцюваті блискавки на грозовому тлі неспогаданої миті, здається, здригнуться, спалахнуть, дихнувши непримиренною **погрозою** [1, с. 99]).

2. Порівняльні звороти, в яких суб'єкт – назва істоти, а об'єкт – назва неістоти, яка за своїм семантичним навантаженням здатна виконувати дію, закладену в основі порівняльної конструкції. Об'єкт порівняння може позначати:

а) абстрактні поняття (Старий не відказав; у кошику з суницями знову загуркотіла бджілка баритональною **тривогою** [1, с. 26]; А в Старому Животові вже людно, гамірно, завізно цієї пори, й народ сотається, инуркується по вулицях, риплять колеса, гудуть грузовики <...>, голуби пролітають угорі **жмутками** барвистої радості, – і чим ближче до базару, тим щасливішою відчувається Варвара Сухорада [1, с. 102]);

б) конкретні поняття: назви рослин (В'юнка, як хмелинка, здавалось, вона (сусідка) й вигойдуються звіреною **хмелиною**, полум'яніючи **цвітом** зелених очей [1, с. 118]; Старий Васильович визміїв усіх на губах, Мотря круто звела міжбрів'я, Марко притупував ногою під столом, а золотокоса невістка промінилась розквітлим **соняшником**, який батько-мати догадалися прикрасити блакитнопелюстковими барвінками очей [1, с. 261]); назви явищ природи (Зрештою Варвара Сухорада через цікавий натовп рушила до свого місця за рундуком, стала біля кількох пучків кропу та петрушки, стояла притихлою **горою** <...> [1, с. 108]; Невістка легкою **хмаринкою** опустилась на табуретку [1, с. 261]); інше (Федір Гнідаш гребнув правим веслом, направляючи човен до берега...; заграли прозорими **крильцями** коники, й сонячне проміння замерехтіло **іскрами** на тих рухомих крильцях-вітрячках [1, с. 135]; Степан Химочка, вогнисто світячи **пательньою** лиця, весело гомонів, як одурілого кабана довелось тримати в четверо рук і шукати серце за другим разом... [1, с. 195]).

3. Порівняльні конструкції, в яких суб'єкт є назвою неістоти, а об'єкт – назвою істоти, яка може виконувати дію, що лежить в основі порівняння. Об'єкт порівняння переважно виражений зоолексемами (Покупець із лисячою мордою та з прищупленими вухами відступив отетеріло, його очі двома сірими **мишенятами** знову забігали по всякому ярмарковому товару, приглядаючись та прицінюючись [1, с. 89]; Співала вишня над ними — **бджолами**, **дзвінкою**

мурашвою; пелюстинки цвіту зрідка крапали-цяпали донизу; й дурманно-паморочливо пахло медом [1, с. 134].

До другої підгрупи безсполучникових порівняльних конструкцій (об'єкт порівняння виражений прислівником з префіксом *по-*) за характером семантико-синтаксичного зв'язку між суб'єктом, об'єктом та основою порівняння належать:

1. Порівняльні конструкції, в яких суб'єкт вказує на назву істоти, а об'єкт, як правило, – на назву тварин чи загальну назву істоти; в основі порівняння – дії, тотожні для суб'єкта й об'єкта (*Ярмаркові довкола вже приглядались підозріло до його стрункої, дженджуристой постаті, а тому він і накивав одразу п'ятами, шиплячи горлом по-гусячому [1, с. 92]; Сиділи (Мотря і Карпо) на лаві під розквітлою вишнею, говорили неквапливо. Й по-хазяйському заклопотані були, такі, як завше, коли гомоніли, доходячи спільної ради [1, с. 135]).*

2. Порівняльні конструкції, в яких суб'єкт є назвою неістоти, а об'єкт — назвою істоти, яка може виконувати дію, що лежить в основі порівняння (*А Зойка-сойка на той час і лицем повродливішала, й очима почистішала, й хода стала по-дівочому пружна [1, с. 153]; До хати ввірвалась дика музика, задьористі ритми, вигуки чи то людей, що стогнали по-тваринному, чи то тварин, що стогнали по-людському [1, с. 261]).*

Складниками порівняльних конструкцій третьої групи (об'єкт порівняння виражений словами у поєднанні з дієслівними зв'язками) є:

1. Порівняльні звороти, в яких суб'єкт і об'єкт є назвами неістоти; в основі порівняння – буття, існування цих явищ. Об'єкт порівняння може вказувати на:

а) конкретні поняття, переважно флоролексеми (*Випросталась — очі її були не те, що безбарвні, а схожі на цвіт малини [1, с. 10]; Сива голова нагадувала кульбабу, звану в народі бабкою-й-дідилом, але ця кульбаба не загубила ще жодної волокнини [1, с. 24]);*

б) абстрактні поняття (<...> *їм обом не вірилось, що школа стала маревом, і те марево все далі й далі відсуватиметься в часі [1, с. 18]).*

2. Порівняльні конструкції, в яких суб'єкт і об'єкт є назвами істот, а в основі порівняння – екзистенціальні відношення (*Підперезаний широким ремінцем із великою пряжкою, в картатому светрику, в крилатому картузі, що наповзав на лапаті вуха, він швидше скидався на юного чоловічка, ніж на хлопчика [1, с. 24]; Кужільний про щось гомонить через межу з сусідом, схожим на цибатого боцюна вони обоє, кощаві й вузлуваті, схожі на двох птахів, що топчуться один перед одним, схожі на двох наморених птахів, яким пора лаштуватися до вирію <...> [1, с. 189]).*

3. Порівняльні конструкції, в яких суб'єкт є назвою неістоти, а об'єкт вказує на істоту, в основі порівняння – аналогічні відношення (*Тут, поставлена*

на зелений спорши, у зливі денного світла, стара прядка **видавалася пришельцем** з іншої епохи, із іншого життя <...> [1, с. 111]).

У малій прозі Є. Гуцала зустрічаються конструкції, в яких іменні частини мають відтінок порівняльності. Однак домінує тут не компаративна, а власне атрибутивна ознака, тому вони не розглядаються, як безсполучникові порівняльні звороти (*Випросталася і дивилася на нас без здивування, але пильно, її незворушне обличчя **видавалось земляним*** [1, с. 8]; *Людські обличчя, що пропливали по вулиці, чомусь мало не всі **видавались знайомими**; та варто було приглянутись пильніше – ні, таки чужі, вперше їх бачив* [1, с. 14]).

Складні утворення з другим елементом *-like*, що використовуються для вираження порівняння в англійській мові, широко функціонують у малій прозі Д. Г. Лоуренса. Оскільки продуктивний суфікс *-like* утворює від основи іменників прикметники зі значенням «подібний до предмета чи явища, позначеного основою цього іменника», то такі конструкції можна зараховувати до безсполучникових компаративем.

В межах системи безсполучникових порівнянь англійської мови виділено 4 групи з подальшою їх градацією на підгрупи.

1. Компаративеми, в яких суб'єкт та об'єкт є назвами неістот, а основою для порівняння є схожість чи подібність цих елементів, формують найчисельнішу групу. Об'єкт порівняння означає:

а) конкретні поняття: флоролексеми (*He had the same quiet, **fruit-like** glow of the men who had found me, a quality of beauty that came from inside, in some queer physical way* [5, с. 164]; *If he tried some nice Eastern mode of meditation, and sat cross-legged with a faint **lotus-like** smile on his face, some dog-in-the-manger inside him growled: Oh, cut it out, Henry...* [6, с. 141]); природні явища (*With him, it would be like bathing in another kind of sunshine... It would be just a bath of warm, powerful life <...>. Then again, the procreative **sun-like** bath* [5, с. 132]; *At last, into the motionlessness of the storm, in rushes the wind, with the fiery flying of bits of ice, and the sudden **sea-like** roaring of the pine trees* [5, с. 137]); артефакти (*Winding through the thin, crowding, pale smooth stems, the sun shone flickering beyond them and the **disk-like** aspen leaves, waving queer mechanical signals seemed to be splashing the gold light before her eyes* [6, с. 57]; *They came at last at the bottom, where it was very hot, and a few wild men hung round with **sword-like** knives of the sugar-cane* [6, с. 95]);

б) абстрактні поняття. Переважно це назви, які стосуються чуттєво-емоційної сфери людини (*She awoke with a sudden **pain-like** convulsion* [5, с. 61]; *There was something **fear-like** in her voice* [6, с. 77]).

2. Другу за кількістю групу становлять безсполучникові конструкції, в яких об'єкт є назвою істоти, а суб'єкт – назвою неістоти, якій притаманна риса об'єкта, що лежить в основі порівняння. Об'єкт порівняння може вказувати на: назви міфічних істот (*The Princess was aware of Romero's dark face looking round, with a strange **demonlike** watchfulness, before she herself looked round, to*

*see the duckskin scrambling rather lamely beyond the rocks <...> [5, с. 47]; Two **ghost-like** figures on horseback emerged from the black of the spruce across the stream [5, с. 51]); зоолексеми (*Sybil at forty was heavy with **bison-like** energy, and strong and young-looking as if she were thirty, often giving the impression as soft crudeness as if she was sixteen [5, с. 24]; “Mummy! Mummy!” her child came running towards her, calling that peculiar **bird-like** anguish of want, always wanting her [6, с. 113]); назви людей різного віку та статі (*He just opened his wide blue eyes wider, and took a **childlike**, silent dignity there was no getting past [5, с. 28]; In some way, the mystery of her, her thick white hair, her vivid blue eyes, her **ladylike** refinement still fascinated him [5, с. 178]).***

3. Найменшу за кількістю групу утворюють компаративеми, в яких об’єкт та суб’єкт – назви живих істот, а в основі порівняння – ознака тотожна для об’єкта і суб’єкта. Eg. *So **childlike** – yet a woman approaching forty [6, с. 21]; The **bull-like** men were stamping softly, the women were softly swaying, and softly clapping their hands, with a strange noise , like leaves [5, с. 162].*

4. Компаративеми, в яких суб’єкт вказує на назву істоти, а об’єкт – на назву неістоти, в основі порівняння – спільна ознака, зустрічаються дуже рідко. В досліджуваному матеріалі такий різновид зустрівся лише один раз: *He was so frightened of rousing that menacing, avenging spirit of womanhood in her, he did so hope she might stay as he had seen her now, like a naked, ripening strawberry, a **fruit-like** female [5, с. 129].*

Отже, в українській мові (на відміну від англійської) спектр засобів вираження безсполучникових порівнянь ширший. В англійській мові композити моделі *noun+like* семантично вміщують в себе всі вище згадані групи безсполучникових компаративем української мови. Однак складні конструкції з елементом *-like* є найближчими до компаративем, що містять в собі дієслівні зв’язки, оскільки суфікс *-like* виражає порівняння власне через своє значення «схожий на, такий як». Спільним є також і синтаксична функція цих компаративем – іменна частина складного іменного присудка. Пор.: *Воскобійник (худий, як батіг) усе-таки здавався гудзуватим **батогом** <...> [1, с. 171]. The two women sitting in magnetic connection at opposite ends of the table were **wiches-like** [5, с. 210].* Це робить компаративеми англійської мови семантично та синтаксично найближчими до 3 групи безсполучникових порівнянь української мови (слова у поєднанні з дієслівними зв’язками). Поряд з цим складні конструкції з *-like* функціонують також у ролі означення, що не властиво безсполучниковим компаративемам української мови, яким притаманна синтаксична функція обставини способу дії. І навпаки – безсполучникові означення англійської мови не можуть бути обставиною способу дії, оскільки вживаються як прикметники з іменниками. Пор.: *Мати **примарою** пошелестіла по межі до хати, що дивилась у ніч осоловілими зіницями освітлених вікон [1, с. 45]. She asked him in her **birdlike** Spanish if he wanted nothing more [5, с. 88].* Різна природа таких утворень зумовлює ще одну

відмінність. В українській мові основа безсполучникових компаративем – це дія, тотожна для суб'єкта і об'єкта чи екзистенціальні відношення, в англійській мові – ознака властива об'єктові та суб'єктові, оскільки суфікс експлікує значення «схожий за формою, розміром тощо». Об'єкт порівняння в англійській мові завжди виражений називним відмінком (Common Case), тоді як в українській мові цей елемент синтаксичної конструкції може позначатися іменниками в О. в. множини чи однини, прислівником з *по-*, або словосполученням. Однак, і в українській і в англійській мовах об'єкт порівняння найчастіше вказує на конкретні поняття (флоролексеми, зоолексеми, явища природи, артефакти тощо).

Отже, як в українській, так і в англійській мові порівняння можуть становити собою окремі словоформи, порівняльні звороти та компоненти складних речень. Безсполучникові порівняльні конструкції функціонують в обох мовах за наявності усіх складників таких утворень. Вирішальну роль у їх формуванні відіграє показник порівняльних відношень, який і забезпечує цілісність таких конструкцій.

Література:

1. Гуцало Є. П. *Вибрані твори / Євген Гуцало. – Т.2. – К. : Радянський письменник, 1987. – 527 с.*
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. *Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Ч.1. – К. : Вища школа, 1972. – 402 с.*
3. Кучеренко І. К. *Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 106 с.*
4. Шаповалова Н. П. *Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій сучасної української мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Н. П. Шаповалова. – Дніпропетровськ, 1998. – 17 с.*
5. Lawrence D. *Stories / David Herbert Lawrence. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 208 с.*
6. Lawrence D. H. *The Princess and Other Stories / David Herbert Lawrence. – М. : Цитадель, 2002. – 240 с.*

Гут Н. В. Бессоюзные сравнительные конструкции в украинском и английском языках. В статье очерчено понятие «сравнение» как речевой единицы в украинском и английском языках, определено структуру бессоюзной сравнительной конструкции. На материале прозаических произведений Е. Гуцала и Д. Г. Лоуренса охарактеризовано основные структурно-синтаксические и функционально-семантические типы сравнений. Выделено общие и отличающиеся особенности таких образований в украинском и английском языках.

Ключевые слова: сравнение, бессоюзная сравнительная конструкция, объект сравнения, субъект сравнения, основа сравнения.

Gut N.V. Asyndetic comparative constructions in the Ukrainian and English languages. The article deals with the notion «comparison» as a language unit in the Ukrainian and English languages, the structure of asyndetic comparative construction is defined. Main structural syntactic and functional semantic types of comparisons are described in Y. Gutsalo's and

D. H. Lawrence's prose works. Common and different peculiarities of such structures are shown in the Ukrainian and English languages.

Keywords: *comparison, asyndetic comparative construction, object of comparison, subject of comparison, base of comparison.*